

Лейля ТАЇРОВА

СКУЛЬПТОР АЙДЕР АЛІЄВ

Писати мистецтвознавчу статтю про Айдера Алієва для мене не просто. Але щасливий збіг обставин, коли повага до людини й інтерес до того, чим він займається, співпадають, думаю, дає мені можливість і право просто розповісти про скульптора, якого знаю більше тридцяти років.

На питання: «Яке бажання найзавітніше?» Алієв відповідає: «Щоб вистачило часу і сил зробити все задумане». Суть цих слів розумієш, опинившись в майстерні скульптора. Навколо глиби каменя, розпили дерева, листи металу. Виліплені в глині композиції чекають відлиття у бронзі, інші тільки початі й сусідять із завершеними роботами. Звичайно, не все, що виходить з-під рук майстра, потрапляє на суд громадськості, пошук не виключає невдач. Все, що є рукотворним у скульптурі, він робить сам, жартома розповідаючи про свої, інколи оригінальні, технічні відкриття. Але всі свої нововведення він підкріплює авторською ідеєю й професійним завданням. Тільки коли пластичний мотив знайдений і думка закріплена в невеличкій композиції, майстер починає працювати швидко й впевнено.

Як правило, скульптори хороші рисувальники. У малюнках Алієва, що відображають натуру в конструктивно-архітектонічних та об'ємно-просторових особливостях, безумовно, вгадується творець. Виконані із знанням традицій європейського класичного рисунка, що каліграфічністю ліній та звучністю контрастних плям відроджують риси східного мистецтва, вони володіють цілком самостійними образними достоїнствами й експонуються на виставках.

У житті Айдер Алієв цікавий співрозмовник і здатний захоплювати собою розповідач.

І, якщо розмова зав'язується в майстерні, до неї рівноправно «вливаються» скульптурні персонажі майстра. Далекі від досконалості, у відомому сенсі

1. Айдер Алієв

цього слова, пропорцій, позбавлені конкретної визначеності, вони інтригують і зачаровують, вводячи глядача в процес поступового осягнення найголовнішого, що взяв автор з натури, власних вражень і життєвого досвіду. Ця глибина і далечині історії, переможна і всезцілюча сила любові, згасання й вічне оновлення, печаль часу, що проходить, і надія завтрашнього дня. Немає нічого більш знайомого і, здавалося б, вичерпаного в мистецтві, як ці теми. Але з них Алієв починав в Узбекистані, над ними працює сьогодні, живучи в Криму.

Як засвідчило життя, узбекистанський період у творчості скульптора — навчання в художньому училищі та інституті, вивчення світової класичної спадщини і культури народів Середньої Азії, участь у художньому й громадському житті Узбекистану — був довгою дорогою додому. Автобіографічною можна назвати невелику бронзову композицію «Повернення майстра». Літня людина втомлено, але бережно несе свою дорогоцінну ношу, жбани, — це те, що він уміє і чим володіє. Маломовна жанрова сцена раптом зростає до епічного узагальнення, причому сюжетна й смислова канва шикуються сама собою — це повернення народу на Батьківщину з вантажем прожитих літ і втрат.

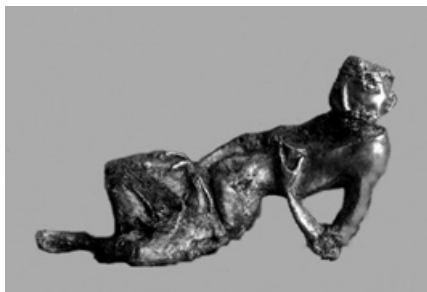
Алієв звертається до бронзи, коли оспівує жіночність і виразну пластику оголеного тіла («Яка лежить», «Яка сидить»); коли хоче підкреслити незграбність підлітка, який мріє («Замріяний покоритель»); або тендітність почуття, що зароджується («Закохані»); коли жадає встигнути за польотом думки («Рух планет»); або милується природною грацією коня («Присвячення»). Несподівано різна при певних ракурсах, освітленні, дотику, бронза допомагає скульптору передати живий рух життя, її високу суть.

Камінь — сама вічність, і тому диктує глибинні теми і їх інше пластичне рішення. Алієв любить камінь і ввіряє йому найпотаємніше. «Сім'я», «Обійми землі» — в них лише вгадуються форми і контури облич, рук, тіл, що злилися в складних переплетіннях. Але все продумано і цілеспрямовано. Це — нерозривний зв'язок людини і землі, чоловіка і жінки, матері і дитини.

Без сумніву, в роботі з матеріалами Алієв — професіонал. Але трапляється й непередбачене: бронза під час лиття несподівано приймає такі химерні контури або дикий, незайманий камінь відкривається в такій виразній і красномовній формі, що майстер, поступаючись цим «примхам», асоціативно лише завершує задані матеріалом образи. Так народжуються скульптурні жарти Алієва. Неможливо встояти перед привабливістю величезного і незграбного бронзового коня. Він ослухався свого господаря (той сидить у нього на спині в порожньому візку), і вже розкався у скоєному («Блудний кінь»). Вертикальний блок каменя надихнув скульптора на створення «Сонячного чоловіка». Майстер обіграв золотисте забарвлення і злегка підправив округлі контури каменя. Усмішку іншого роду викликає зворушливий персонаж композиції «Мрія».

2

3

4

5

6

7

8

2. Міграція-родина. Бронза. 1995. 3. Любитель кави. Бронза. 2005. 4. Повернення майстра. Бронза. 1995. 5. Народні мотиви. Бронза. 2006. 6. Замріяний підкорювач. Бронза. 1995. 7. Блудний кінь. Лиття, метал. 1996. 8. Обійми землі. Піщаник. 1997.

Фігура, яка сидить, плавно, але упевнено поміщена в масив чорного каменя, риси обличчя ледве намічені, як і руки з неприродно довгими пальцями — все гранично умовно. Але напівприкриті обличчя чи то дівчинки, чи то жінки, «погляд» звернених до неба очей, незабутні. Хочеться вірити, що вона вирветься з важкого кам'яного полону. А може виключити таке драматичне трактування і залишити героїню, що просто мріє про щось своє, заповітне... Алієв вірний собі: відштовхуючись від конкретної натури і трансформуючи її в художній образ, він дістається переконливості й одночасно вибудовує низку асоціацій.

До дерева скульптор звертається рідше. У цьому матеріалі ним виконані декілька композицій за народними мотивами («Біла джерела»), і він бідкається, що в мarmorі вони виглядали б краще. Бажання піднятися над буденним і прагнення зробити станкову скульптуру мистецтвом великої теми примушують його знову і знову звертатися до вічних матеріалів. Можливо, це в крові майстра, предки якого досконало володіли мистецтвом обробки каменя й металу.

Про роль і спадкоємність національних традицій сьогодні говорять і пишуть багато. Для Айдера Алієва ця проблема особливо важлива й пронизлива. Він належить до покоління, що виросло далеко від Криму, тому відірваному від витоків, позбавленому можливості знати, вивчити власну історію та культуру. Сьогодні, коли спала завіса мовчання і заборон, поняття «традиція», «народне мистецтво» для кримськотатарських художників набувають особливого сенсу й значення.

90-і рр. ХХ ст. стали часом масового повернення татар на Батьківщину. І в ці ж роки в Сімферополі відкривається пам'ятник Ісмаїлу Гаспрінському. Фігура видатного просвітителя зростає з глиби граніту, символізуючи відродження народу. Ця подія стала знаменною не тільки для кримських татар, що зібрали кошти на установку пам'ятника в умовах важкого повернення і побутової невлаштованості, але й для Алієва, що виконував свою першу в Криму монументальну скульптуру. Після цього було виконано ряд робіт, одна з яких, монумент «Відродження», була удостоєна Державної премії ім. Т. Шевченка.

У монументальній творчості Алієва є особлива сторінка — твори, мірою цінності яких є не тільки майстерне виконання, але, перш за все, їх історичне й духовне значення. Це меморіальні комплекси, присвячені Ісмаїлу Гаспрінському та іншому видному політичному діячу Амету Озенбашли. В них були сконцентровані всі творчі зусилля майстра: надбаний роками професійний і життєвий досвід та дбайливе використання народних традицій в поєднанні з кращими досягненнями світової пластики. Людина і художник Айдер Алієв віддає данину пам'яті й пошани історії, культурі, долі свого народу. Роботі передувало скрупульозне вивчення архівних матеріалів, зразків кримськотатарського мистецтва, що збереглися. Скульптору відкрилася чарівна мова орнаментальних символів, на якій, слідуючи ісламським канонам, «говорили» майстри минулого. Пам'ятники вико-

9

10

11

12

9. Скульптура Арзи. Бронза. Монумент «Відродження». 2004. 10. Одержимий. Папір, акварель. 2001. 11. Сім'я. Африканський камінь. 1999. 12. Рух планет. Бронза. 1996.

нані у формі традиційних мусульманських надгробків і прикрашені орнаментальним вишуканим різьбленням. Суворе розчленовування геометричних об'ємів, їх вивірені й гармонійні пропорції, гра світлотіні на мармуровому мереживі, витканому з квіткових пелюсток і геометричних знаків, створюють особливий світ тиші й благоговіння. Тут хочеться забути про тимчасове й зануритися в минуле, відійти від суєтності та замислитися про вічне.

Монументальні й станкові форми мистецтва завжди йдуть в творчості Алієва паралельно. Та все ж, віддаючи перевагу станковій скульптурі, він мріє вивести її з виставкових залів на вулиці, площі, парки, оскільки упевнений, що їй підвладні ключові проблеми сучасності. Урочистим гімном красі й молодості, гімном материнству звучать твори, що оспівують жінку. Або композиції, присвячені «свята святих» сім'ї, — адже це моноліт, який цементує поняття «рідне вогнище», «рідна земля». Їх значимість — і в художній формі, в яку втілюються ідеї автора. З склад-

ними ракурсами, часто, з деформованою або гіпертрофованою, але виразною пластикю, скульптури Алієва закликають вдивитися в них, обійти з усіх боків і тільки потім почати діалог з подальшим висновком та узагальненням. Вибравшись з під рук майстра, вони починають жити самостійно, взаємодіючи з простором і затверджуючи свою самоцінність. Пройнята крупними ритмами, обкреслена пульсуючим контуром, який охороняє цілісність і монолітність блоку, скульптура може протистояти оточенню, буквально «відвойовуючи» собі місце. В основному, це роботи з каменя. Бронзові ж композиції вільно вписуються в середовище, гармонують з ним. Обтічні з усіх боків простором, вони то витягуються, то розплющуються і, здавалося б, приходять в рух від подиху повітря або відблиску, який падає. Різні матеріали, різні роботи, але вони, можливо, збільшені, інші — в своїх відправних розмірах, вони здатні жити на відкритих просторах і служити людям.

Сьогодні член Національної спілки художників України, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка, заслужений художник Автономної Республіки Крим, лауреат Премії Ради міністрів АРК, скульптор і педагог Айдер Алієв згадує далекі роки юності. Як боявся, що раптом помилився у виборі професії. Як намагався зрозуміти, що означає — мислити пластично. Що тільки в інституті навчився усвідомлено працювати над композицією й вільною темою. Як болісно шукав свій шлях в мистецтві й лише з роками зрозумів, як багато можна сказати мовою пластики.

«Скульптура — моя радість, мій біль, — говорить Алієв. — Вже з першого дотику до матеріалу, вона стала частиною мого життя. Вона підносить мене на вершини щастя, а то раптом утягує в безодню сумнівів. Але нестримно нею зваблений, я знову і знову іду за нею». Підтвердженням цьому емоційному зізнанню може стати одна з останніх, ще не завершених робіт Алієва «Дедал, Ікар та інші». Тема не оригінальна, але кожного разу вражаюче нова, як нова кожна людська доля, як безсмертний подвиг, що оспіваний в століттях і має місце сьогодні. Сюжетною та пластичною основою композиції є мотив стрімкого руху. З наближенням до землі посилюється тиск повітря, фігура головного персонажа, що летить вниз головою, набирає енергію, яка врешті-решт виривається назовні, набуває фізичного життя, розсипається в різні боки хаотичними ритмами, що пересікаються, і «рваними» формами. Ми не побачимо трагічної розв'язки — наш погляд здійметься вгору, зупиниться на мить на марево-імлістому зображенні крил і буде спрямований далі, на свободу, в нескінченність простору, в ім'я чого й здійснений цей, для когось божевільний, а для когось героїчний вчинок. У цій скульптурі, вирішеній на межі реальності й бачення, наївного та перемоги творчого духу — рух душі й самого автора.

Пройде небагато часу, «Ікар» Алієва з'явиться перед глядачем, і, кидаючи виклик байдужості й марності, обмеженості й журбі, подарує людям надію, що красива мрія та істинна творчість живуть і врятовують не тільки в міфах...